

Het Gezinsleven

Nieuwe waarden voor een nieuwe tijd

Het Gezinsleven

Nieuwe waarden voor een nieuwe tijd

Jesper Juul

Voor de uitgave van dit boek is subsidie ontvangen van de Danish Arts Council Committee for Literature.

Copyright © 2004 Jesper Juul

Oorspronkelijke titel: Livet i Familien. Apostrof, Kopenhagen.

© 2009 Oorspronkelijke vertaling: Gerard Kruisman/ Uitgeverij Archipel, Amsterdam.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Family Lab Nederland.

Copyright © Family Lab Nederland, Hulsberg.

Vormgeving cover: Bente van Melick

Druk: Brave New Books

Family Lab Nederland

Wissengrachtweg 23

6336TE Hulsberg

www.family-lab.nl

Verder informatie over Family Lab en Jesper Juul:

www.jesperjuul.com

www.familylassociation.com

www.family-lab.com

□ Inhoud

Inleiding	6 - 18
Hoofdstuk 1 – Gelijkwaardigheid	19 - 40
Hoofdstuk 2 – Integriteit	41 - 54
Hoofdstuk 3 – Authenticiteit	55 - 67
Hoofdstuk 4 – Verantwoordelijkheid	68 - 93
Hoofdstuk 5 - De gemeenschap	94 - 104
Hoofdstuk 6- Het leiderschap van volwassenen	105 - 135
Conclusie	136

Inleiding

Het leven in veel Europese gezinnen kenmerkt zich door een grotere of kleinere mate van onzekerheid en grote nieuwsgierigheid. Het is twee generaties geleden dat het traditionele 'tot de dood ons scheidt'-gezin met zijn starre rolverdeling instortte. Mijn eigen generatie - de eerste na de instorting - wist zich nog te redden met een paar slogans en tal van echtscheidingen, maar de afgelopen dertig jaar werd duidelijk dat zowel de relatie tussen twee volwassenen, als de kinderopvoeding van voren af aan moest worden uitgevonden. Dit gold ook nog eens voor relaties tussen geliefden terwijl deze eigenlijk geen bruikbare rolmodellen hadden. Een gezin bestaat niet langer meer uit vader, moeder en kinderen. Als je een alleenstaande ouder bent duidt dat niet langer op een sociale handicap of een romantisch fiasco; de laatste tijd is het 'patchwork-gezin' met jouw, mijn en onze kinderen erbij gekomen, en de gescheiden vader of moeder, die alleen maar met grotere of kleinere tussenpozen samen met hun kinderen zijn, vormt immers ook in psychologische en existentiële zin een gezin. Daarbij komen de homofiele paren met of zonder kinderen, adoptiegezinnen, pleeggezinnen en woongroepen met meerdere generaties onder één dak. Deze verandering is veel groter dan in een traditionele generatiewisseling en dat heeft veel onzekerheid met zich meegebracht.

In veel landen komt daar bij dat meer dan 90% van degenen die vandaag ouders worden ongeveer 25.000 uur van hun jeugd in opvoedkundige omgevingen of een andere vorm van kinderopvang buiten het gezin heeft doorgebracht. Velen hebben - met alle voor- en nadelen van dien - meer te maken gehad met professionele pedagogiek dan met opvoeding binnen het gezin. Het is dan ook niet verrassend dat met name de afgelopen jaren ouders met vragen worstelen over allerlei kwesties.

- Wat moeten we doen als onze tweejarige niet wil slapen als ze in bed

wordt gelegd?

- Wat doe je als een tienjarige een piercing wil?
- Onze vierjarige weigert groente te eten. Wat moeten we doen?
- Bij ons thuis heerst er elke ochtend complete chaos. Doen wij het helemaal verkeerd? Ligt het aan ons?
- Ik ga het liefst conflicten uit de weg. Is dat verkeerd?
- Als mijn man alleen met de kinderen is, heeft hij nooit dezelfde problemen als ik heb. Is hij het of ben ik het die iets over het hoofd ziet?
- Mijn partner wil dat het rustig is onder het eten, maar is dat niet jammer voor de kinderen?
- We praten haast niet meer met elkaar. Wat is daaraan te doen?
- Voor mij is een goed seksleven belangrijk, maar mijn man wil zo langzamerhand nog maar één keer per maand. Moet ik dat maar gewoon accepteren?

Deze onzekerheid, dit zoeken naar kennis is niet nieuw of typisch voor de huidige generatie gezinnen. Ouders zijn altijd onzeker geweest. Het verschil is misschien dat moderne ouders over het algemeen bewonderenswaardig open zijn over hun onzekerheid en dat we niet langer in een wereld leven waar iedereen weet wat 'men' doet en daarmee wat 'juist' en 'verkeerd' is.

Minder dan twee generaties geleden leefden we nog in betrekkelijk geïsoleerde samenlevingen met een grote mate van consensus over waarden, die in wezen een morele basis had: wat doe je en wat doe je niet; waartoe ben je verplicht en wat behoort je te doen?

Toen ik als twaalfjarige in 1960 aan mijn ouders vroeg of ik naar een jazzclub mocht, was er geen enkele twijfel te bespeuren in het luide 'Nee, geen sprake van!' dat ik als antwoord kreeg. Toen ik waagde te vragen waarom ik dat niet mocht, klonk het: 'Dat doe je niet op jouw leeftijd en nu hebben we het er niet meer over.' Vervolgens kon ik dit antwoord checken bij mijn klasgenoten die even oud waren, en constateerde dat mijn ouders

gelijk hadden. Er waren inderdaad geen andere twaalfjarigen die daar toestemming voor hadden gekregen. Voor mijn ouders en hun tijdgenoten was het een grote steun om te weten wat 'men' doet, iets wat extra werd versterkt door hun voornaamste normen en waarden, die voorschreven dat je niet afwijkt van wat 'men' doet.

Voor ouders van nu, die een antwoord moeten proberen te geven aan de twaalfjarige die een piercing in haar navel wil, haar gsm-abonnement betaald wil hebben of dronken thuiskomt van een feest, is opvoeding veel complexer. De verwijzing naar wat 'men' doet of niet, is niet langer staande te houden: het kind hoeft maar een stuk of tien sms'jes met haar vriendinnetjes uit te wisselen om te kunnen bewijzen dat anderen dat allemaal wel doen en mogen doen. Ouders kunnen niets anders dan in hun omgeving te rade gaan. Ze moeten met ouders praten die in dezelfde situatie verkeren, deskundigen raadplegen, de wijkverpleegkundige, de kleuterleidster, de kindercoach, de opvoed-coach of de schoolpsycholoog en zelfs dan nog zullen de onzekerheid en de twijfel niet verdwenen zijn, want ook de deskundigen zijn het niet altijd met elkaar eens.

Destijds - zo'n halve eeuw geleden - hadden maatschappelijke leiders ook betrekkelijk heldere ideeën over normen en waarden, die het duidelijkst naar voren kwamen in het publieke debat. Het onderwijs en de pedagogiek van de scholen, de ideologieën van de politieke partijen en de kerk speelden toen nog een belangrijke rol als het gemeenschappelijke morele fundament. Vandaag de dag is het, op enkele uitzonderingen na, moeilijk om verschil te zien tussen de fundamentele waarden en het mensbeeld van de politieke partijen, zo ze die überhaupt hebben. Zelfs de markantste politici definiëren zichzelf meer door tegen iets dan vóór iets te zijn.

Vanuit gezins- perspectief gezien hebben ze niets te zeggen dat op de toekomst anticipeert, niet op het gebied van gezinspolitiek en ook niet in de vorm van waarden die voor een betere samenhang zouden kunnen zorgen tussen gezin en maatschappelijk leven. Het onderwijs lijdt in hoge

mate aan dezelfde onzekere en conflict- en probleem-georiënteerde instelling als veel gezinnen, en de Kerk heeft er in veel landen moeite mee om haar voor het overige uitstekende waarden te formuleren op een manier die mensen van nu aanspreekt. Als je vraagt welke waarden de inrichting en het bestuur van de maatschappij domineren, moet het antwoord zijn: die van de markt. Het is de vraag of het überhaupt mogelijk is jezelf vandaag de dag als mens te begrijpen zonder die markt te begrijpen, inclusief de filosofie erachter en de mechanismen ervan.

De waarden en (het gebrek aan) mensbeeld van de markt zijn totaal onbruikbaar als basis voor het gezinsleven en toch hebben marktmechanismen langzaam maar zeker ook hun stempel gedrukt op wat wij onder privéruimte verstaan. De mogelijkheid om überhaupt een paar en een gezin te vormen, wordt in het bewustzijn van jonge mensen in hoge mate bepaald door de manier waarop je jezelf kunt presenteren in de discotheek, op internet en op andere plaatsen waar singles elkaar ontmoeten om elkaar te polsen.

Er is een toenemend aantal zelfmoorden onder blanke, West-Europese vrouwen, die het niet acceptabel vinden dat hun borstmaten, genitaliën of beenlengte niet beantwoorden aan de maatschappelijke idealen. Kinderen zijn in verontrustende mate gereduceerd tot objecten en handelswaar. Ze worden verhandeld voor seksueel misbruik, illegale adoptie en het leveren van gezonde organen aan zieke, welgestelde volwassenen in een tot nog toe ongeziene omvang.

Toch zijn wij, gezagsgetrouwe burgers, het er welhaast over eens dat het een door de maatschappij gefinancierd mensenrecht is/moet zijn om kinderen te krijgen, ook als dat je op eigen kracht niet lukt. Als je daarna zwanger blijkt te zijn van een tweeling, discussieert men serieus over het recht de ene foetus weg te laten halen. Inmiddels nadert het moment waarop je een bestelling kunt plaatsen met specifieke eisen omtrent lengte, sekse, kleur van de ogen, intelligentie en dergelijke. Onlangs

meende een paar dat ze het recht hadden een geadopteerd kind terug te geven, omdat de vrouw verscheidene jaren na de adoptie zwanger was geworden. Adoptie-bemiddelaars maken mee dat kandidaat adoptieouders bedanken voor kinderen die niet overeenkomen met het beeld dat zij van hun gezin hebben. De maatschappelijke instellingen bestempelen al vele jaren kinderen en pubers als respectievelijk 'goed functionerend' en 'slecht', alsof er sprake is van keukenmachines die voldoen aan of afwijken van Europese standaardmodellen. Tot nu toe is er sprake geweest van een ethische glijbaan zonder veel bochten of hindernissen en alles duidt erop dat het zo zal doorgaan. Of, om het anders te zeggen, dit zijn nu blijkaar onze waarden. Zolang de medische technologie of criminele organisaties voor het aanbod zullen zorgen, is de vraag geen probleem. Zo werkt de markt, maar het is de vraag of wij in ons gezinsleven volgens deze gedragscode willen leven.

Zoals kinderen krijgen een van vele keuzemogelijkheden is geworden, is het partnerschap, het huwelijk of het samenleven met een andere volwassene niet langer een sociale en/of morele noodzaak maar een persoonlijke keuze, en er is alle reden om elkaar daarmee te feliciteren. Niemand hoeft nog langer samen met een andere persoon te blijven wonen, met wie hij of zij het niet naar de zin heeft of door wie hij of zij wordt onderdrukt en mishandeld - dat wil zeggen, niemand in de welvarende Europese landen, waar men de noodzakelijke wetgeving op sociaal en huisvestingsgebied heeft doorgevoerd. De waarden zijn veranderd van 'koste wat kost bij elkaar blijven, speciaal als je kinderen hebt' tot 'je moet jezelf serieus nemen'. Zoals ik later nog zal beschrijven, hoeven deze twee opvattingen niet per se met elkaar in tegenspraak te zijn.

Een aspect van de op de marktgeoriënteerde cultuur is dat we spreken van 'instrumenten, modellen, concepten en methoden' en dat is vermoedelijk ook wat de vragende ouders en partners over wie ik eerder sprak kort samengevat aan de weet willen komen. Het probleem is echter dat er geen methoden bestaan die algemeen toepasbaar en constructief

zijn. Daarvoor zijn wij mensen en onze onderlinge relaties veel te verschillend. Ik weet best dat dit merkwaardig klinkt uit de mond van iemand die zijn hele professionele leven heeft doorgebracht op 'de markt van de deskundigen', waar het wemelt van de methoden, concepten en kant-en-klare modellen om problemen op te lossen, maar dat is niettemin wat ik altijd heb gemeend en nog steeds meen. Er zijn eenvoudigweg geen zakelijke psychologische en pedagogische argumenten om deze algemene trucs en foefjes op de markt te brengen.

Mensen zijn geen machines, en daarmee is het gebruik van 'instrumenten' uitgesloten. Er is- vanuit het gezichtspunt van waarden - een hemelsbreed verschil tussen de vraag: 'Welke instrumenten zijn er om kinderen te laten slapen?' en de vraag: 'Welke eigenschappen en vaardigheden moet ik ontwikkelen, zodat mijn kind rustig kan slapen?'

Of 'Zijn er geen instrumenten die vrouwen ertoe kunnen bewegen hun weerstand tegen seks op te geven?' en 'Ons seksleven stagneert - veel te veel naar mijn mening.

Hoe kan ik met mijn vrouw praten zonder dat ze zich bekritiseerd voelt en er nog minder zin in krijgt?' Hetzelfde kan gezegd worden over methoden. Die zijn alleen effectief als de ene partij het accepteert om door de andere te worden gereduceerd tot een object.

Mensen gedijen niet en ontwikkelen zich slecht als ze aan concepten worden onderworpen. Vraag dat maar aan kinderen die zijn opgegroeid in Israëliëse kibboetsen of de kleuterscholen van de Sovjetstaat, om nu eens twee geheel verschillende ideologische opvattingen te nemen. De meesten van ons hebben wel een idee hoe ons toekomstige gezin eruit moet zien, maar dat heeft alleen kans van slagen als het rekening houdt met het feit dat een gezin bestaat uit eigenzinnige individuen.

Concepten zijn een soort mini-godsdiensten: die functioneren slechts zolang de gemeente bereid is zich te onderwerpen aan de uitvinder/priester en ze hebben een ingebouwde lage tolerantie tegenover 'andersdenkenden'.

Het grote probleem met het gebruik van 'methoden', met name in de kinderopvoeding, is dat alle methoden in principe naar behoren functioneren, vooral als de volwassenen één verzameld front vormen en het gezin een betrekkelijk geïsoleerd bestaan leidt. Dat komt niet doordat alle methoden goed of even goed zijn, maar uitsluitend door het enorme vermogen en de bereidheid van kinderen om samen te werken met en zich aan te passen aan de volwassenen van wie ze houden en van wie ze afhankelijk zijn. Dit vermogen tot samenwerking van kinderen is zo groot dat ze zelfs als volwassenen de opvoedingsmethoden van hun ouders kopiëren, ondanks het feit dat ze er zelf onder geleden hebben. Daarom maken bijvoorbeeld lichamelijk en psychisch geweld en seksueel misbruik deel uit van wat we 'de negatieve sociale erfenis' noemen.

Lichamelijk geweld is ongetwijfeld een van de meest effectieve methoden in de kinderopvoeding, als effectief wil zeggen dat de volwassenen zo snel mogelijk bereiken wat ze willen. Je hoeft maar gezinnen of landen te bezoeken waar geweld tegen kinderen nog steeds geaccepteerd is, om te zien hoe snel ze ertoe gebracht kunnen worden het eten op te eten dat ze niet lekker vinden of er meer van te eten dan ze lusten; hoe snel hun protesten tegen onrechtvaardigheid verstommen of hoe snel ze hun ogen dichtdoen en heel stil liggen, terwijl ze even tevoren weigerden te gaan slapen. De prijs die hiervoor wordt betaald bestaat uit jonge mensen en volwassenen die lichamelijk en geestelijk misvormd zijn en destructieve relaties tussen ouders en kinderen; maar als dat nu eenmaal de normen en waarden zijn, voegt iedereen zich eraan. Het maakt deel uit van de macht, die ook is ingebouwd in sterke gemeenschappelijke waarden. □ We kunnen geen bevredigend leven leiden als we volgens het principe van de minste weerstand leven of anderen telkens om raad en bijstand moeten vragen wanneer we ons tegenover een nieuw conflict of een nieuw probleem zien geplaatst. Het is zowel vernederend als vermoeiend om in constante onzekerheid te verkeren en dat drukt een stempel op de relatie tussen ouders en kinderen. Toch is dit wat steeds meer ouders proberen te doen. Ze leven samen met kinderen en pubers van het ene conflict naar

het andere, in de veronderstelling dat er oplossingen bestaan die precies zijn afgestemd op bijvoorbeeld slaapproblemen, eetproblemen, de chaotische ochtend, schoolziekte, alcoholmisbruik enzovoort. Dat is niet het geval! Wat wél bestaat, zijn een paar overkoepelende principes en waarden, die ons kunnen helpen bij het vinden van individuele oplossingen.

Het alternatief van de angst voor het volgende conflict of de eeuwige strijd om dat te vermijden, is dat we gebruik moeten maken van een sorteersysteem dat onderscheid kan maken tussen negatief en positief, zowel met betrekking tot wat van buitenaf tot ons komt - van deskundigen, ouders, vrienden en familie - als wat we zelf bedenken.

We moeten een maatstaf hebben en die wordt gevormd door onze waarden. Net zoals wij zelf in hoge mate de relatie met onze partner en de opvoeding van onze kinderen moeten uitvinden en heruitvinden, moeten we zelf miljoenen vragen beantwoorden die vroeger in het normen-en-waardenpatroon van de maatschappij werden beantwoord. Dat is een onmenselijke opgave en daarom is deze op waarden gebaseerde maatstaf belangrijk.

Laat me dit illustreren met een actueel probleem, namelijk dat steeds meer kinderen en pubers te kampen hebben met overgewicht in een mate die niet alleen hun eigen leven en gezondheid bedreigt, maar ook de economie.

Dit komt grotendeels door een te groot verbruik van suikerhoudende frisdranken en vethoudende snacks, junkfood en fastfood. Allemaal zaken die twintig jaar geleden gewoon niet bestonden of die kinderen en pubers alleen bij wijze van uitzondering kregen, maar die nu een vanzelfsprekend onderdeel zijn van hun dagelijks voedingspatroon. Iets soortgelijks is gebeurd in de wereld van de volwassenen, waar het feesteten en -drinken van de vorige generatie niet langer een maandelijks gebeurtenis, maar dagelijkse kost is.

Tegenwoordig staan ouders voor de uitdaging het verbruik van schadelijke

producten door de kinderen aan banden te leggen. Ze worden hierin gesteund door alle autoriteiten en politieke partijen, maar dat helpt hen weinig in het onvermijdelijke conflict met hun kinderen en pubers die al een grootverbruik hebben opgebouwd of die met jaloezse blikken kijken naar hun klasgenoten die wél toestemming krijgen voor het eten van dergelijk voedsel. Bij dergelijke confrontaties maakt het niet veel indruk op kinderen wanneer hun ouders naar de autoriteiten op het gebied van de volksgezondheid verwijzen. De ouders moeten de autoriteit in zichzelf vinden, en die heet: 'waarden'.

Maar wat zijn waarden eigenlijk? Het antwoord is dubbel: het zijn die gedachten en ideeën waaraan we veel waarde hechten en die van waarde kunnen zijn in ons leven, wanneer ze onze dagelijkse handelingen en reflecties begeleiden en beïnvloeden. In een gezin - een op liefde gebaseerde gemeenschap - luidt de voornaamste vraag: 'Hoe zet ik mijn liefdevolle gevoelens om in handelingen die door mijn naaste omgeving ook als zodanig worden ervaren, zonder mijn persoonlijke integriteit te verliezen?'

Onze waarden en principes kunnen deze existentiële vraag niet geheel bevredigend beantwoorden, maar ze kunnen wel als navigatiepunten en wegwijzers functioneren in onze aanhoudende pogingen het antwoord op die vraag te vinden en opnieuw te vinden. Waarden zijn niet hetzelfde als doelen. Ze bevinden zich zowel vóór als na de doelen en beschrijven eerder de weg naar het doel en de kwaliteit van de reis.

De waarden die ik in dit boek beschrijf, zijn niet 'de mijne' in die zin dat ik ze heb bedacht. Ze zijn afkomstig van verschillende bronnen en mijn inzet beperkt zich ertoe ze binnen dit kader te verzamelen en aan sommige ervan nieuwe namen en betekenissen te geven. Misschien vind je dat ze wat 'bloedeloos' zijn en dat komt misschien doordat ik me heb beperkt tot de waarden die psychische en sociale gezondheid creëren, zowel wanneer je opgroeit als wanneer je je als volwassene ontwikkelt als mens in de interactie met andere mensen. Dat zijn de waarden waar ik het meest verstand van heb. Op deze basis kun je zelf verder bouwen met de